

**TA'LIMDA SOHASIDA ILG'OR MAMLAKTLAR TAJRIBALARINI
QO'LLASH ORQALI O'ZBEKISTONDA BOSHLANG'ICH TA'LIMIGA
O'ZGARTIRISH KIRITISH (MUMKINMI?)**

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.51.72.041>

Umaraliyeva Muhayyo Abdug'aprovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Gulmonova Dildora Bahodir qizi

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti 1-bosqich
magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada asosan dunyoda ta'lim sohasida yuqori pog'onalarda turgan davlatlar va O'zbekiston maktablari boshlang'ich ta'limidagi bog'liqliklar hamda davlat yuksalishidagi oilaning beqiyos o'rni haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Yangi O'zbekiston, jamoa, o'quvchilar jamoasi, majburiy ta'lim, bepul ta'lim, boshlang'ich ta'lim, Finlandiya ta'limi, inklyuziv ta'lim, Xitoy ta'limi, Yaponiya ta'limi, O'zbekiston ta'lim, fanlar, oila, tarbiya, ta'lim, kasb.

**ВНЕСЕНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ В НАЧАЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ В
УЗБЕКИСТАНЕ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ОПЫТА ПЕРЕДОВЫХ
СТРАН В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ (ВОЗМОЖНО ЛИ?)**

Аннотация: Эта статья посвящена взаимосвязи ведущих стран мира в области образования и начального образования Узбекистана, а также уникальной роли семьи в развитии страны.

Ключевые слова: Новый Узбекистан, сообщество, студенческое сообщество, обязательное образование, бесплатное образование, начальное образование, финское образование, инклюзивное образование, китайское образование, японское образование, образование в узбекистане, наука, семья, воспитание, образование, профессия.

**MAKING CHANGES IN PRIMARY EDUCATION IN UZBEKISTAN
USING THE EXPERIENCE OF ADVANCED COUNTRIES IN THE
FIELD OF EDUCATION (IS IT POSSIBLE?)**

Annotation: This article focuses on the relationship between the world's top countries in the field of education and Uzbekistan's primary education, as well as the unique role of the family in the development of the country.

Key words: New Uzbekistan, community, student community, compulsory education, free education, primary education, Finnish education, inclusive education, Chinese education, Japanese education, education in Uzbekistan, sciences, family, upbringing, education, profession.

Mamlakatimizda O'zbekistonni rivojlantirish, uni yuksaltirishi, xalqning kelajakka bo'lgan ishonchini yanada oshirish uchun qarorlar, farmonlar, buyruqlar va strategiyalar qabul qilinmoqda. O'z-o'zidan savol tug'iladi, qabul qilingan

Ushbu hujjatlar qay darajada ishlayabdi? Umuman oddiy xalq uning mohiyatini tushunyabdimi? Ushbu qarorlar va strategiyalar nima uchun qabul qilinyabdi? Ko'pchilik oldingisi va hozirgisi o'rtasidagi tavofutni sezib ulgirmayabdi. Ushbu chora- tadbirlarga ma'lum bir sohada ishlovchi, yoki xizmat ko'rsatuvchi odamlargina tushunayabdi, xolos. Aslida, bu yangilanishlar, avvalo, butun o'zbek xalqi, uning farovonligi, turmush tarzini yanada yaxshilashi, yangi va yaxshi sharoitlarda yashashi uchun qabul qiniyotganligini oddiy xalq tushunyabdimi? Barcha zamonlarda dolzarb bo'lgan, xalqning ong-u shuurini shakllantirishda barcha zamonlarda beminnat xizmat qilgan, zamonlararo sayqallanib turli xil go'yalarga moslashtirilgan va yuqori darajada uyushtirilgan jamoa faoliyatida olib boriladiga ta'lim sohasidagi o'zgarishlarni? Ta'limning besh, o'n, yigirma yilliklaridagi o'zgarish va tavofutlarini, qay darajada yaxshilandi, oldingisidan nimasi bilan farq qiladi yoki yangi kiritilgan o'zgartirishlar oldingisidan yaxshimi? Jahon tajribalari asosida ta'limga kirib kelgan xalqaro baholash dasturlari nima uchun xizmat qilmoqda? Farzandini ta'lim olish uchun maktab sari kuzatayotgan ota-ona ular haqida tushunchaga egami? Xalq ta'limi tizimida o'quvchilarning bilimni baholash hamda ta'lim sifatini oshirish uchun xalqaro baholash dasturlari (PISA, PIRLS, TIMSS, EGMA va EGRA) haqida kelajak tarbiyachilari ota-onalar qanday fikrda? Vaholanki, ularga fikr bildirishdan oldin farzandi kelajagi va taqdiriga befarq bo'lmagan ota-onalar unga, avvalo, qiziqish bildirishadi va u nimga xizmat qilishini bilishga xarakat qiladilar. Barcha uchun qabul qilinga qarorlar, ularga kiritilgan o'zgartirishlar haqida, faqat shu soha hodimlarigina emas, balki hamma tushunchaga ega bo'lishi va unga munosabat bildirishi lozim. Shundagina yangi o'zgarishlar aslida nima uchun xizmat qilishini, kimga xizmat qilishini his qilishimiz mumkin.

Shu o'rinda Prezidentimizning Yangi O'zbekistonni barpo etish haqidagi quyidagi fikrlariga diqqatimizni qaratamiz "Ta'kidlash kerakki, Yangi O'zbekistonni barpo etish- bu shunchaki xohish-istak, subyektiv hodisa emas, balki tub tarixiy asoslarga ega bo'lgan, mamlakatimizdagi mavjud soyosiy-huquqiy, ijtimoiy- iqtisodiy, ma'naviy-ma'rifiy vaziyatning o'zi taqazo etayotgan, xalqimizning asriy intilishlariga mos, milliy manfaatlariga javob beradigan obyektiv zaruratdir.

Yangi O'zbekiston- demokratiya, inson huquq va erkinliklari borasida umume'tirof etilgan norma va prinsplarga qat'iy amal qilgan holda, jahon hamjamiyati bilan do'stona hamkorlik tamoyillari asosida rivojlanadigan, pirovard maqsadi xalqimiz uchun erkin, obod va farovon hayot yaratib berishdan iborat davlatdir"- degan fikrlari ham yuqoridagi fikrlarga yaqqol dalil bo'la oladi. [1]

Mavzudan uzoqlashmagan holda, xalq va millat shakllanishida muhim bo'lgan jamoalar haqida so'z yuritamiz. Zamonaviy talqinda "jamoalar" tushunchasi ikki xil ma'noda ishlatiladi. Birinchidan, jamoalar deganda bir necha kishilarning muayyan maqsad yo'lida birlashuvidan iborat tashkiliy guruh tushuniladi (masalan ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamoasi va hakazo). Ikkinchidan, jamoalar deganda yuqori darajada uyushtirilgan guruh tushuniladi. O'quvchilar jamoasi yuqori darajada uyushtirilgan birlashma hisoblanadi.[2] Demak, yuqoridagi fikrlardan shu anglashiladiki, ta'limga nisbatan berilgan e'tibor, imkoniyatlar yuksalgan sari nafaqat o'quvchilar jamoasining, balki, ikkala jamoaning yuksalishiga erishish mumkin. Chunki, aynan o'quvchilar jamoasini to'g'ri tashkillashtirish va yo'naltirish, bilim

berish, jamoaning shakllanish bosqichlari ketma- ketligi saqlanishi, ularga turli xil ananalar mohiyatini tushuntirish orqali xalqimizga fidoiy xizmat qiluvchi turli xil jamoalarning a'zolarini yetishtirishimiz mumkin. Ta'limga e'tibor orqali jamiyatimizda yashovchi aholi orasidagi turli qobiliyatlarni aniqlash, ularni tegishli sohalarda qo'llashga imkon berish va, albatta, ehtiyojlarning sifatli qondirilishiga erishish mumkin. Birgina o'quvchilar jamoasi bo'lmish-sinflarni olaylik. Ushbu sinfda turli xilma xil istedodga ega bo'lgan bo'lajak- ishlab chiqarish jamoasi, zavod jamoasi, o'quv yurti jamoasi, xo'jalik jamoasi va shu kabi minglab istedodli jamoa a'zolari tahsil oladi. Shuning uchun ham ko'plab mamlakatlarda o'quvchilar jamoasiga juda katta e'tibor qaratiladi. Turli xil yo'nalishlarda dunyoda ilg'or mamlakatlar, aynan, ta'limga yuksak e'tibor qaratganliklarida buni yaqqol ko'rishimiz mumkin. Keling, ushbu davlatlardagi va bizdagi boshlang'ich ta'lim qanday olib borilishi haqida qisqacha bilib olamiz.

Finlandiyada aql bovar qilmaydigan ta'lim islohoti qanday olib boriladi?

Ushbu davlatning ta'lim tizimi yaqinda mavjud bo'lganligiga qaramay, u Evropa va dunyodagi eng yaxshi tizimlardan biri sifatida tan olingan. BMT tadqiqotlariga ko'ra, Finlandiya 2011-yilda Avstraliyadan keyin dunyoda ta'lim tizimi bo'yicha 2- o'rinni egalladi. Finlandiya ta'lim tizimining tuzilishi shartli ravishda 4 bosqichga bo'linadi- maktabgacha, maktab, o'rta va yuqori.

Ta'lim majburiy va hamma uchun bepul. Bolalar maktabga 7-8 yoshda kirishadi va o'qish muddati 9-10 yil. Inklyuziv ta'lim- ta'limning muhim qismi bo'lib, unda nogiron bolalar odatdagi maktablar bilan birga o'qishadi. Xususiy maktablar davlat maktablari bilan birga ishlaydi, ammo ularga to'lovni olish ta'qiqlanadi. Boshlang'ich maktabda o'qish 6 yil davom etadi. Mashg'ulotlar bitta o'qituvchi tomonidan olib boriladi. 1-2-sinflarda bolalar matematika, o'qish, ona tili, va tabiiy tarixni o'rganadilar. Bundan tashqari, talabalar jismoniy tarbiya, musiqa, ashula, rasm, modellashtirish bilan shug'ullanadilar. Shu bilan birga bitta dars doirasida bir necha mavzularni o'rganish mumkin. O'qituvchi baholarni faqat 3-sinfdan keyin berishni boshlaydi. Boshlang'ich maktabda o'quvchilarning bilimlari og'zaki baholanadi. 1- sinfdan boshlab mashg'ulotlar fin tilida olib boriladi. 3- sinfdan boshlab ingliz tilini o'rganishni boshlaydilar va 4-sinfdan boshlab ixtiyoriy til tanlanadi (fransuz, nemis, rus). [3]

Xitoyda boshlang'ich ta'lim qanday olib boriladi?

Xitoyda har bir 6 yoshga to'lgan bola boshlang'ich ta'limni umumta'lim maktablarida oladi. Boshlang'ich ta'limni o'qish 6 yil davom etadi va keyingi ta'lim bosqichlari uchun mustahkam asos qo'yiladi. Boshlang'ich ta'limda o'qitiladigan asosiy fanlar sirasiga axloqiy tarbiya, adabiyot, siyosat, matematika, tabiiyot fanlari, jismoniy tarbiya fizika, kimyo, biologiya tabiatshunoslik, san,at mehnat, 3- sinfdan boshlab chet tili fanlari kiriladi.

Boshlang'ich ta'limda o'quvchilarga vatanga, xalqqa, mehnatga, ilm-fan va o'zlarida mavjud bo'lgan sotsialistik tuzumga mehr-muhabbat tuyg'usi singdiriladi. O'qish, yozish, hisoblash, tabiat va jamiyat haqidagi boshlang'ich bilimlar beriladi, mustahkam o'quv malakalari hosil qilinadi, o'quvchilarning jismoniy va aqliy rivojlanishiga katta e'tibor beriladi. Fanlar ichida ona tili va matematikaga alohida urg'u beriladi. Shuningdek, o'quvchilar 4-sinfdan boshlab, 1 yilda 2 hafta ferma va ustaxonalarda ishlaydilar, hamda haftaning 1 kuni albatta sinfdan tashqari tadbir va jamoat ishlarida qatnashadilar. XXRning "Majburiy ta'lim haqidagi Qonun"iga ko'ra ta'lim bepul, faqat o'quv darsliklari, daftar va o'quv qurollari uchun haq olinadi, xolos. Bepul

ta'lim hisoblangan boshlang'ich ta'lim muassasalari davlat tasarrufida bo'lib, o'quvchilar yashash manziliga ko'ra qabul qilinadi.

Yaponiyada boshlang'ich ta'lim- ta'limning bu pog'onasiga 6 yoshdan 15 yoshgacha bo'lgan bolalar jalb qilinib, ular shu muddat ichida 6 yillik boshlang'ish maktab va 3 yillik kichik o'rta maktab kursini o'taydilar. 9 yillik bu ta'lim majburiy bo'lib barcha bolalar bepul o'qitiladilar va darsliklardan tekinga foydalanadilar. Muhtoj oilalarning bolalari mahalliy va milliy boshqaruv tashkilotlari tomonidan ajratilgan mablag'lar hisobiga bepul nonushta qilish, o'quv qurollari olish, tibbiy xizmatdan bahramand bo'lish imtiyozlariga egadirlar. Bundan tashqari ularga bepul sayohatlar va boshqa ko'ngilochar tadbirlar uyushtiriladi. Zarur bo'lib qolgan taqdirda muhtoj o'quvchilar uchun moddiy yordam ko'rsatiladi. Bu bosqichdagi maktablarga qabul uchun maxsus qonun yoki cheklashlar yo'q. Faqat jismonan, ruhan nosog'lom bolalar unga qabul qilinmaydilar. Ota-onalar o'z bolalarini xususiy maktablarga berish huquqiga ham egadirlar. Lekin xususiy maktablarning o'ziga xos shart-sharoitlari va talablari mavjud. [4] O'zbekistondagi boshlang'ich ta'lim qanday tuzilishga ega.

O'zbekistonda majburiy, bepul, muddati 9 yildan iborat bo'lgan umumiy o'rta ta'lim mavjud bo'lib, "umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim o'quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan.

Umumiy o'rta ta'lim (I — XI sinflar) bosqichlari quyidagilardan iborat:

boshlang'ich ta'lim (I — IV sinflar);

tayanch o'rta ta'lim (V — IX sinflar);

o'rta ta'lim (X — XI sinflar).

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi.

Boshlang'ich ta'lim ta'lim oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan." [5]

Birinchi sinfga bolalar 6-7 yoshdan qabul qilinadi. Boshlang'ich ta'lim O'zbekistonda majburiy, bepul va barchaga taalluqli hisoblanadi. Bu maktab yoshiga etgan barcha bolalar umumiy yoki maxsus (nogiron bolalar va rivojlanishdan orqada qolgan bolalar) boshlang'ich maktabga borishlarini bildiradi. Bolalarni boshlang'ich ta'limga jalb qilish mos keluvchi yoshidagi bolalarning 100% tashkil qiladi. Bola boshlang'ich maktabni tugatar kan, u o'qish, yozish va hisoblash mahoratiga ga bo'lishi kerak. O'quvchiga nazariy fikrlash elementlari, o'rgatilgan harakatlarni boshqarish mahorati singdirib boriladi. Nutq madaniyati, shaxsiy gigiena asoslari, sog'lom hayot tarzi va jamiyatda o'zini tutish bilimlari ham berib boriladi. O'quv fanlarining sifat va tirkibi boshlang'ich maktabda, maktab turi va o'qitish sharoitlariga ko'ra o'zgarib turadi. Maktabning barcha birinchi sinf o'quvchilari bepul o'quv kitoblari va o'quv asboblari bilan ta'minlanadi.

Ko'rib o'tilgan ma'lumotlardan bolani maktabga 6 yoshdan qabul qilish, unga ko'proq erkinlik berish yoki fanlar yuklamasini kamaytirish va huddi ular qo'llagan usullar orqali biz ham ta'lim sifatini shunday chora-tadbirlarni amaliyotga joriy qilib, yuqori natijaga erishamiz desangiz biroz adashasiz. Chunki, yuqorida keltirilgan davlatlarda dunyoga kelgan bolalarning oilasidagi ananalar turlichadir. Misol uchun finliklar farzandlarini ko'proq mustaqil hayotga qadam tashlashlariga tayyorlaydilar, shuning uchun ularning ko'pchilik maktab o'quvchilari maxsus avtobuslarda emas, balki piyoda yoki boshqa transportlar

orqali borishadi.

Ma'lumki, Xitoy aholisi juda ko'p davlat. Xitoyda tug'ulishni rejalashtirish sohasida qat'iy siyosat olib boradi. Har bir oila bittadan ortiq bola ko'rmasligi kerak. Oilada bola sonining chegaralanganligi ota-onaning bolaga munosabatida o'z ifodasini topadi. Xitoy oilasida bittayu-bitta bolasini erkalatadi, yaxshi ta'lim berishga harakat qiladi. Bolalar bog'chasida qat'iy tartib va intizom o'rnatiladi, bolalar erkaliklari ta'qiqlanadi. Tarbiyachilar bolalarning shaxsiy hususiyatini yaxshi biladilar, lekin bu hususiyatlari tug'ma deb hisoblamaydilar. Yomon intizom ilk ko'rinishidayoq bartaraf etiladi, agar bola o'zini yomon tutsa, tarbiyachi uning yoniga kelib, bu holatini sezganini bildiradi, lekin gapirmaydi.

Shu o'rinda aytib o'tish kerkakki, bizning ta'lim tizimimizda ham Xitoy ta'limi tizimiga o'xshash jihatlari juda ko'pdir.

Yaponiyada oilaviy byudjetning katta qismi bolalarning sara maktablarida puxta bilim olishlarini ta'minlashga, universitetlarga kirib bilim olishlariga sarflanadi. Oilada bola yaxshi bilim olishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratib beriladi. Imtixon paytlarida esa bolalar uy yumushlaridan ozod etiladilar. Ota-onalar maktab hayotining barcha sohalarida faol ishtirok etadilar, ular o'z farzandlariga barcha sohada o'rnak na'munadirlar. Ular o'z bolalari o'qishiga yordam berish ushuni juda ko'p o'qiydilar, maktab o'quv dasturini mukammal o'rganib oladilar. Bolalar tarbiyasida onalarning roli va ma'suliyati kattadir. Ular o'zlarini farzandlarining oqil, dono, muloyim, odil va mehnatsevar bo'lib o'sishlari ushuni oila sulolasi va davlat oldida mas'ul deb hisoblaydilar. Yaponiyada oilaviy tarbiya xususida ko'plab metodik qo'llanmalar va tavsiyanomalar nashr etiladi, radio va televideniya orqali ko'plab pedagogik maslahatlar berib boriladi.

O'zbekistonda ham boshlang'ich sinf o'quvchilariga maktabda berilgan turli xil vazifalar yoki oilaviy ananlarni o'rgatishda onalar bosh ro'lni o'ynaydilar. Bolalar ko'pchilik vaqtini onasi bilan birga o'tkazgan holda tarbiya oladilar. Millat ananalarini o'rgatishda oilaviy rishtalarni mustahkamlashda, bolaning ruhiy va aqliy dunyosini yo'naltirishda onalarning hissasi juda yuqoridir. O'zbek maktablarida boshlang'ich sinf o'qituvchilariga "ikkinchi ona" deb qaralsa, berilgan bilimlar va uy vazifalarining deyarli barchasi oldingisi keyingsini taqazo qilganligi va bola bilan ko'pincha ona shug'ullanganligi sababli, oiladagi ona bola uchun ham yordamchi ham ikkinchi o'qituvchidir.

Ta'lim tizimini yuksaltirish yoki o'zgartirish uchun ham mamlakat ananalarini inobatga olish, jamiyatning boshlang'ich bo'g'ini bo'lgan oiladagi tarbiya rolini oshirish muhimdir. Jamiyatimizda sog'lom fikrli, odob-axloqli, bilimli va haqiqiy insoniy fazilatlariga boy avlodni tarbiya qilish- bu mening, sizning, bizning o'z burchimiz deb qarashimiz shart. Chunki farzand er-xotinning mehr-muhabbat asosida qurilgan ixtiyoriy ittifoqining mevasidir. Abdurauf Fitrat aytganidek: "... uylanishning birinchi maqsadi farzanddir. Avlodni tarbiyalash insoniyatning xizmatidir. Qachonki biz yaxshi axloq egasi bo'lgan farzandlarni tarbiyalasak, shundagina bo'yimizdagi bu xizmat majburiyati soqit bo'ladi. Kimki badaxloq bolalarni tarbiya etsa, insoniyatga xizmat emas, balki dushmanlik qilgan bo'ladi. Jamiyat ularning farzandlaridan bezor bo'ladi. Xush va yaxshi axloqqa ega bo'lgan farzand, xushaxloq iymon sohibi bo'lgan ota-onadan bo'ladi, agarda ota-ona axloqsiz bo'lsalar, ularning tarbiyalari soyasida o'sgan farzand ham badaxloq bo'ladi. Binobarin, kuyov va kelin xushaxloq bo'lishlari eng yaxshi fazilatdir".

[6]

Demak, dunyodagi barcha ta'lim tizimlarini birlashtirub turuvchi kuch oiladir. Ta'kidlab o'tilgan ta'lim sohasida ilg'or mamlakatlarning bu natijaga erishishida ham oila juda katta rol o'ynagan. Maktabga bola ilk qadamlarini qo'ygandayoq u o'zi bilan ta'limga oilani ham olib kiradi. Zero, oilasiz jamiyat, jamiyatsiz xalq, mamlakat tashkil topa olmaydi. Farzand tarbiyasi uning kelajagiga e'tiborni, avvalo, oila qaratadi, so'ngra o'qituvchi uni yo'naltiradi. To'g'ri yo'nalishlar orqali ta'lim va tarbiya berilgan, vaqti mazmunli tashkillashtirilgan, ta'lim uning qiziqish va qobiliyatlariga mos bo'lganda u bolani hech qachon zeriktirmaydi. Davomiylik ta'minlanib yetuk mutaxassis darajasiga yetganda esa, u o'z kasbidan halovat va baxt topa oladi. O'z oilasida halovat topgan insonlarning ishida ham, o'sish, rivojlanish va yuksalish asta-sekin namoyon bo'la boshlaydi. Bolaning vaqtini o'g'irlamaslik, istedot to'la qalbidagi olovni uning xohish istaklariga binoan maqsadli yo'naltirish, yoxud ta'limda yuksak natijalarga erishgan qaysi davlat tajribasidan foydalanishimizdan qat'iy nazar, bolaga unga kerkali bo'lgan, o'zligini namoyon qila oladigan, u uchun hayoti davomida xizmat qila oladigan, mazmunli va baxtli hayotiga erishishida yordam beradigan bilimlarini bersak, nafaqat farzandimiz baxtini balki, jamiyatimizga yuksalish baxtini tortiq qilamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning – Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. Toshkent. "O'qituvchi" 2021-yil. 73-bet.

hozir.org 2020

zohenko.ru.

D.T.Usmonova- Qiyosiy pedagogika. Navoiy-2014.36-53-betlar

O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonuni- 9-modda. Toshkent .2020-yil 23-sentabr. O'RQ-637-son.

Xoliqov A. Pedagogik mahorat. – Toshkent. "IQTISOD-MOLIYA" 2011.

Saytlar :

Lex.uz

Ziyo.uz